Купить в Беларуси: http://belveter.by

С. А. Язерская, Я. М. Лаўрэль

ДЫДАКТЫЧНЫ МАТЭРЫЯЛ

па БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

9

клас

Дапаможнік для настаўнікаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання

Рэкамендавана Навукова-метадычнай установай
«Нацыянальны інстытут адукацыі»
Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

М а з ы р
«Белы Вецер»
2 0 1 5

Купить в Беларуси: http://belveter.by

Купить в Беларуси: http://belveter.by

УДК 811.161.3(075.3=161.3=161.1)
ББК 81.2Беи-922
Я40

Р э ц э н з е н т ы:
кафедра сучаснай беларускай мовы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
(старшы выкладчык кафедры **А. А. Радзевіч**);
метадыст вышэйшай катэгорыі аддзела грамадска-гуманітарнай адукацыі дзяржаўнай установы адукацыі «Мінскі гарадскі інстытут развіцця адукацыі» **В. Л. Душэўская**

Язерская, С. А.

Я40 Дыдактычны матэрыял па беларускай мове. 9 клас : дапаможнік для настаўнікаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання / С. А. Язерская, Я. М. Лаўрэль. — Мазыр : Белы Вецер, 2015. — 157, [3] с.

ISBN 978-985-574-525-0.

У дапаможніку змешчаны практыкаванні да ўсіх тэм раздзела «Сінтаксіс складанага сказа». Тэксты ўзяты з твораў мастацкай і навуковай літаратуры, публіцыстыкі. Распрацаваны разнастайныя заданні, якія прадугледжваюць асэнсаванне і засваенне новага матэрыялу, а таксама замацаванне і паўтарэнне вывучанага.

Адрасуецца настаўнікам беларускай мовы і літаратуры ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі.

УДК 811.161.3(075.3=161.3=161.1)
ББК 81.2Беи-922

ISBN 978-985-574-525-0

© Язерская С. А., Лаўрэль Я. М., 2015
© Афармленне. ТАА ВД «Белы Вецер», 2015

Купить в Беларуси: http://belveter.by

Купить в Беларуси: http://belveter.by

Ад аўтараў

Змест і структура дапаможніка абумоўлены характарам матэрыялу і тымі метадычнымі задачамі, якія стаяць перад настаўнікамі беларускай мовы ў 9 класе.

У дапаможніку змешчаны практыкаванні да ўсіх тэм раздзела «Сінтаксіс складанага сказа». Асаблівая ўвага надаецца аналізу структуры і вызначэнню семантыкі сінтаксічных канструкцый. З гэтай мэтай пададзены разнастайныя заданні на супастаўленне простых і складаных сказаў розных тыпаў, перабудову сказаў, пабудову сінанімічных варыянтаў.

Работа над складаным сказам будзе садзейнічаць засваенню тэарэтычнага матэрыялу, фарміраванню пунктуацыйных і стылістычных навыкаў, удасканаленню вуснага і пісьмовага маўлення вучняў.

У заданнях па тэме «Складаназалежныя сказы: будова, значэнне, ужыванне» ўлічана спецыфіка асобных відаў даданых частак. Многія заданні накіраваны на вызначэнне пазіцыі і сінтаксічнай ролі злучальных слоў, тых адценняў значэння, якія надаюць сказам сінанімічныя злучнікі. Шырока выкарыстаны заданні на супастаўленне сінтаксічных канструкцый, у якіх розныя тыпы даданых частак звязаны з галоўнай пры дапамозе адных і тых жа злучнікаў і злучальных слоў.

У час аналізу складаных сказаў неабходна даваць характарыстыку іх часткам, якія з'яўляюцца рознымі тыпамі аднасастаўных, поўных і няпоўных сказаў, сказаў з аднароднымі і адасобленымі членамі, звароткамі і пабочнымі словамі. Тым самым будзе замацоўвацца матэрыял па сінтаксісе простага сказа, удасканальвацца пунктуацыйная пісьменнасць.

Заданні па стылістыцы дапамогуць вучням засвоіць функцыянальныя стылі маўлення, асноўныя рысы кожнага стылю і ўласцівыя ім моўныя сродкі: лексічныя, марфалагічныя, сінтаксічныя. Стылістычная работа патрабуе вызначэння, затым раскрыцця асноўных стылявых рыс і, нарэшце, характарыстыкі моўных сродкаў.

У адпаведнасці з праграмай прадугледжаны заданні на выпрацоўку ўменняў чляніць тэкст на часткі — ССЦ (складанае сінтаксічнае цэлае), вызначаць абзацы, спосабы і сродкі сувязі сказаў у частках.

Практыкаванні разлічаны на дыферэнцыраваную работу з вучнямі. Для тых, хто лепш падрыхтаваны, змешчаны больш складаныя заданні. Яны пазначаны зорачкай (*).

Па тэме «Сінтаксічныя канструкцыі з чужой мовай: будова, значэнне, ужыванне» ёсць заданні на няўласна-простую мову, з якой вучні часта сустракаюцца ў сваёй маўленчай практыцы. Гэтыя заданні пазначаны дзвюма зорачкамі (**).

Купить в Беларуси: http://belveter.by

Купить в Беларуси: http://belveter.by

У большасці выпадкаў настаўнік можа выбарачна карыстацца тым ці іншым матэрыялам, але ёсць практыкаванні, выконваць якія трэба ў той паслядоўнасці, у якой яны размешчаны. Так, перш чым прыступіць да напісання рэцэнзіі, рэпартажу або выканання практыкаванняў па тэме «Няўласна-простая мова», неабходна пазнаёміць вучняў з адпаведнымі тэкстамі, выканаць заданні да іх.

Распрацаваны асобныя раздзелы на паўтарэнне ў пачатку і ў канцы навучальнага года.

У практыкаваннях прапануюцца дадатковыя заданні па найбольш цяжкіх пытаннях фанетыкі, граматыкі, складу слова і словаўтварэння, лексікі і фразеалогіі, арфаграфіі і пунктуацыі.

Падабраны звязныя тэксты для пераказаў і дыктантаў. Тэксты насычаны сінтаксічнымі канструкцыямі, авалоданне якімі прадугледжана праграмай.

Купить в Беларуси: http://belveter.by

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. *Александровіч, С.* Кнігі і людзі : даследаванні, архіўныя знаходкі, успаміны, эсэ / Сцяпан Александровіч. Мінск: Мастацкая літаратура, 1978. 206 с. 275 с.

2. *Александровіч, С.* На шырокі прастор: Крыжавыя дарогі: Аповесць пра Я. Коласа: Для сэрэдн. і ст. шк узросту / Сцяпан Александровіч. Мінск: Беларусь, 1997. 607 с.

3. *Андруховіч, А. А.* Гарачы цэх / А. А. Андруховіч. Мінск: Беларусь, 1982. 192 с. С. 174—175.

4. *Арлоў, У.* Дзесяць вякоў беларускай гісторыі, 862—1918. Падзеі. Даты. Ілюстрацыі / Уладзімір Арлоў, Генадзь Сагановіч. Вільнюс: Наша будучыня, 2000. 221 с.

5. *Асіпенка, А.* Збор твораў : у 3 т. / Алесь Асіпенка. Мінск: Мастацкая літаратура, 1989—1990.

6. *Багданава, Г.* Талент любіць і верыць / Г. Багданава // Літаратура і мастацтва. 1998. № 27, 3 ліпеня. С. 11.

7. *Бандарчык, В. К.* Гісторыя беларускай этнаграфіі / В. К. Бандарчык, А. К. Сержпутоўскі. Мінск: Навука і тэхніка, 1970. 129 с. С. 53—70.

8. *Бачыла, А.* Збор твораў : у 3 т. / Алесь Бачыла. Мінск: Мастацкая літаратура, 1986—1987. Т. 1. Дарогамі Максіма Багдановіча: літаратуразнаўчае даследаванне. 1986. 374 с.

9. *Белошапкова, В. А.* Современный русский язык: Синтаксис : [учеб. пособие для филол. специальностей университетов] / В. А. Белошапкова. Москва: Высш. школа, 1977. 248 с. С. 216—218.

10. *Броўка, П.* Паэма пра Смалячкова : збор твораў у 9 т. / Пятрусь Броўка. Мінск: Мастацкая літаратура,1987. Т. 2. Вершы, паэмы, апавяданні, аповесці, раман «Калі зліваюцца рэкі». 477 с. С. 222.

11. *Бутэвіч, А.* Пад небам беларускага слова: пра пісьменнікаў, літаратуру і не толькі / А. Бутэвіч. Мінск: Беларуская навука, 2007. 258 с.

12. *Васілеўскі, П.* Подзвіг Напалеона Орды / Пётра Васілеўскі // Народная воля. 2007, 29 сакавіка. С. 8.

13. *Васілеўскі, П.* Рэтраспектыва : нарысы / Пятро Васілеўскі. Мінск: Галіяфы, 2009. 134 с.

14. *Вітка, В.* Выбраныя творы : у 2 т. / Васіль Вітка ; [прадмова Я. Брыля]. Мінск: Мастацкая літаратура, 1973.

15. *Вышынскі, М.* Вокны ўначы : апавяданні / Міхась Вышынскі. Мінск: Беларусь, 1969. 134 с.

16. *Грыбкоўскі, В.* Прафесар электраграфіі і магнетызму: Якуб Наркевіч-Ёдка / В. Грыбкоўскі, Г. Каханоўскі. Мінск: Навука і тэхніка, 1988. 69 с.

17. *Гурскі, І.* Расцвілі вішні : апавяданні / Ілья Гурскі. Мінск: Мастацкая літаратура, 1989. 311 с. С. 300.

Купить в Беларуси: http://belveter.by

Купить в Беларуси: http://belveter.by

18. *Гусоўскі, М.* Песня пра зубра : [паэма : для шк. узросту] / М. Гусоўскі. Мінск: Юнацтва, 1998. 100 с.

19. *Дзятлаў, А.* Вяртанне : апавяданні, аповесць / А. Дзятлаў. Мінск: Мастацкая літаратура, 1987. 213 с.

20. *Дубянецкі, Э.* Цяжкі шлях да адраджэння. Асаблівасці фарміравання нацыянальнай свядомасці, ментальнасці беларусаў, надзённыя спробы нацыянальна-культурнага і духоўнага адраджэння / Э. Дубянецкі, С. Дубянецкі. Брэст: Лаўроў, 1997. 89 с. С. 66.

21. *Ермаловіч, М.* Выбранае / Мікола Ермаловіч. Мінск: Кнігазбор, 2010. 635 с. С. 507—513.

22. *Журба, Я.* Творы: лірыка, вершы для дзяцей, проза, публіцыстыка / Янка Журба. Мінск: Мастацкая літаратура, 2011. 157 с.

23. *Зайка, А.* Прыказкі і прымаўкі, жарты і каламбуры, прыгаворкі і языкаломкі… / Алесь Зайка. Мінск: Тэхналогія, 2015. 286 с.

24. *Каліноўскі, К.* За нашу вольнасць : творы, дакументы / [уклад. і прадмова, пaслясл. і камент. Г. Кісялёва ; навук. рэд. Я. Янушкевіч]. Мінск: Міжнар. фонд «Беларускі кнігазбор», 1999. 459 с.

25. *Кананoвіч, І.* Заводскія світанні : апавяданні і аповесць. Апавяданне «Пераправа» / І. Кананoвіч. Мінск: Мастацкая літаратура, 1978. 173 с. С. 37—50.

26. *Капыловіч, М.* Край непалоханых сэрцаў / М. Капыловіч // Родная прырода. 1980. № 3. С. 31.

27. *Карамазаў, В.* Выбраныя творы : у 2 т. / Віктар Карамазаў. Мінск: Мастацкая літаратура, 1997.

28. *Каўрус, А. А.* Культура слова : для вучняў ст. шк. узросту / А. А. Каўрус. Мінск: Народная асвета, 1983. 76 с.

29. *Каханоўскі, Г.* А сэрца ўсё імкне да бацькоўскага краю…: З біяграфіі М. Багдановіча / Г. Каханоўскі. Мінск: Мастацкая літаратура, 1991. 77 с. С. 6—7.

30. *Кленицкая, И.* Весёлые горошины : сборник текстов для комментированного письма и диктантов: 2—7 классы / И. Кленицкая. Москва: Новая школа, 1996. 79 с.

31. *Клімук, П. І.* Зоры — побач : кніга аднаго палёту : [для ст. шк. узросту] / П. І. Клімук. Мінск: Мастацкая літаратура, 1977. 316 с.

32. *Кобец-Філімонава, А.* Агні за перавалам : раман / А. Кобец-Філімонава. Мінск: Юнацтва, 1987. 428 с. С. 191, 195.

33. *Колас, Я.* Збор твораў : у 20 т. / Якуб Колас. Мінск: Беларуская навука, 2007—2012.

34. *Колас, Я.* Збор твораў : у 20 т. Т. 13 / Якуб Колас. Мінск: Беларуская навука, 2011. 457 с. С. 155, 369.

35. *Кудравец, А.* Выбраныя творы : у 2 т. / А. Кудравец. Мінск: Мастацкая літаратура, 1987.

36. *Ласкоў, І.* На падводных крылах : аповесць / І. Ласкоў. Мінск: Мастацкая літаратура, 1990. 243 с.

37. *Лупсякоў, М.* Выбраныя творы / Мікола Лупсякоў. Мінск: Беларуская навука, 2014. 413 с.

Купить в Беларуси: http://belveter.by

38. *Лынькоў, Міхась.* Збор твораў : у 8 т. / Міхась Лынькоў. Мінск: Навука і тэхніка, 1981—1985.

39. *Маўр, Я.* Палескія рабінзоны : аповесць, апавядані / Янка Маўр. Мінск: Мастацкая літаратура, 2014. 275 с.

40. *Машара, М.* «Крэсы» змагаюцца : раман-хроніка / М. Машара. Мінск: Мастацкая літаратура, 1977. 296 с. С. 285.

41. *Мележ, І.* Збор твораў : у 10 т. / Іван Мележ. Мінск: Мастацкая літаратура, 1979—1985.

42. *Моисеев, А. И.* Звуки и буквы, буквы и цифры… : книга для внеклассного чтения учащихся 8—10 классов средней школы / А. И. Моисеев. Москва: Просвещение, 1987. 189 с. С. 3—6.

43. *Навуменка, І.* Збор твораў : у 6 т. / Іван Навуменка. Мінск: Мастацкая літаратура, 1981—1984. Т. 3. Сасна пры дарозе : раман. 1982. 509 с.

44. *Панасюк, М.* Зоркі над Бугам / Мікола Панасюк. Мінск: Беларусь, 1990. 78 с.

45. *Панасюк, М.* У новы век : зборнік / Мікола Панасюк. Мінск: Тэхнапрынт, 2011. 83 с.

46. *Панчанка, П.* Беларусі : збор твораў у 4 т. Т. 1. Вершы і паэмы (1934—1945); Выбраныя пераклады / Пімен Панчанка. Мінск: Мастацкая літаратура, 1981. 365 с. С. 109, 122.

47. *Парахневіч, М.* Чаромхавы ранні цвет : аповесці / М. Парахневіч. Мінск: Юнацтва, 1984. 240 с. С. 111—115.

48. *Пархута, Я.* Зямля бацькоў нашых: Падарожжа па родным краі / Я. Пархута. Мінск: Полымя, 1988.

49. *Пархута, Я.* Дарогамі надзеі і трывог: (Палескі дзённік) / Я. Пархута. Мінск: Ураджай, 1989. 100 с. С. 96—98.

50. *Пархута, Я.* Там, дзе жыве Юлька / Я. Пархута. Мінск: Мастацкая літаратура, 1978. 160 с.

51. *Пархута, Я.* Крыніца ёсць у родным краі… : кніга падарожжаў / Я. Пархута. Мінск: Полымя, 1992. 460 с.

52. *Паўстоўскі, К.* Белая вясёлка : аповесці, апавяданні / К. Паўстоўскі. Мінск: Мастацкая літаратура, 1976. 269 с.

53. Прыказкі і прымаўкі : у 2 кн. / [склад. і камент. М. Я. Грынблата]. Мінск: Навука і тэхніка, 1976.

54. *Пташнікаў, І.* Збор твораў : у 4 т. / Іван Пташнікаў. Мінск: Мастацкая літаратура, 1990—1992.

55. *Ракава, А.* Краіна до-рэ-мі… / А. Ракава. Мінск: Беларусь, 1964. 23 с.

56. *Русаў, П. Л.* Спатканыя ў дарозе / П. Л. Русаў. Мінск: Навука і тэхніка, 1995. 55 с. С. 25—30.

57. *Савік, Л. С.* Космас беларуса: Жыццяпіс Б. У. Кіта, асветніка, вучонага, патрыёта / Л. С. Савік. 2-е выд., дапр. Мінск: Мін. друк. фабрыка, 1998. 449 с.

58. *Самуйлёнак, Э.* Будучыня : раман / Эдуард Самуйлёнак. Мінск: Беларусь, 1970. 432 с. С. 247—248.

59. *Сачанка, Б.* Выбраныя творы : у 3 т. / Барыс Сачанка. Мінск: Мастацкая літаратура, 1994.

Купить в Беларуси: http://belveter.by

Купить в Беларуси: http://belveter.by

60. *Сіляўка І.* Гонар паляўнічага : апавяданні і замалёўкі / І. Сіляўка. Мінск: Беларусь, 1968. 60 с.

61. *Сіпакоў, Я.* Выбраныя творы : у 2 т. Т. 1. Паэзія / Янка Сіпакоў. Мінск: 1995. 431 с.

62. *Скрыган, Я.* Выбраныя творы : у 2 т. / Янка Скрыган. Мінск: Мастацкая літаратура, 1975. С. 127.

63. *Скрыган, Я.* Шугае сонца / Янка Скрыган. 2-е выд. Мінск: БДВ ЛіМ, 1932. 87 с.

64. *Стральцоў, Б. В.* Публіцыстыка. Жанры. Майстэрства / Б. В. Стральцоў. Мінск: БДУ, 1977. 334 с. С. 320—322.

65. *Стральцоў, М.* Жураўліная песня / Міхась Стральцоў // Ад маладзіка да поўні : апавяданні, аповесці, эсэ. Мінск: Мастацкая літаратура, 2005. 426 с.

66. *Тадул, Т. І.* Перад тварам урбанізацыі / Т. І. Тадул // Беларусь. 2014. № 1. С. 22—26.

67. *Танк, М.* Збор твораў : у 13 т. / Максім Танк. Мінск: Беларуская навука, 2006.

68. *Хадкевіч, Т.* Творы : у 2 т. / Тарас Хадкевіч. Мінск: Мастацкая літаратура, 1982. Т. 2. Песня Дзвіны : раман; апавяданні. 589 с.

69. *Харкоў В.* Год гасціннасці / В. Харкоў // Беларусь. 2014. № 1. С. 2.

70. *Хомчанка, В.* Выбраныя творы : у 2 т. / Васіль Хомчанка. Мінск: Мастацкая літаратура, 1979.

71. Хрэстаматыя па заалогіі: для 6—7 класаў / склад. В. С. Конюшка. Мінск: Народная асвета, 1974. 191 с.

72. *Чамярыцкі, В.* Паэма «Слова пра паход Ігаравы»… / В. Чамярыцкі // Слова пра паход Ігаравы. Мінск: Мастацкая літаратура, 1986. 159 с. С. 5—16.

73. *Чарнышэвіч, А.* Выбраныя творы : у 2 т. / Аркадзь Чарнышэвіч. Мінск: Мастацкая літаратура, 1979.

74. *Шамякін, І.* Збор твораў : у 23 т. / Іван Шамякін: Мінск: Мастацкая літаратура, 2010—2014.

75. *Шыманскі, М.* Людзі, людзі — зямныя зоркі : для сярэдн. і стар. шк. узросту / М. Шыманскі. Мінск: Юнацтва, 1982. 174 с.

76. *Ягоўдзік, У.* Сем цудаў Беларусі : для малодш. і сярэдн. узросту / Уладзімір Ягоўдзік. Мінск: Кавалер Паблішэрс, 1999. 30 с. С. 7—10.

77. Газеты: «Звязда», «Літаратура і мастацтва», «Чырвоная змена».

78. Часопісы: «Мастацтва», «Наша прырода», «Родная прырода».

Купить в Беларуси: http://belveter.by

Купить в Беларуси: http://belveter.by

Змест

Ад аўтараў 3

ПАЎТАРЭННЕ ВЫВУЧАНАГА Ў V—VIII КЛАСАХ 5

Слова, словазлучэнне і сказ як асноўныя моўныя адзінкі 5

СКЛАДАНЫ СКАЗ: БУДОВА, ЗНАЧЭННЕ, УЖЫВАННЕ 25

Паняцце пра складаны сказ 25

Складаназлучаныя сказы: будова, значэнне, ужыванне 31

Складаназалежныя сказы: будова, значэнне, ужыванне 41

Складаназалежныя сказы з даданымі азначальнымі часткамі 45

Складаназалежныя сказы з даданымі дапаўняльнымі часткамі 54

Складаназалежныя сказы з даданымі акалічнаснымі часткамі месца і часу 64

Складаназалежныя сказы з даданымі акалічнаснымі часткамі спосабу дзеяння, меры і ступені, з даданымі параўнальнымі 68

Складаназалежныя сказы з даданымі акалічнаснымі часткамі мэты і ўступальнымі 70

Складаназалежныя сказы з даданымі акалічнаснымі часткамі прычыны і ўмовы 75

Складаназалежныя сказы з некалькімі даданымі часткамі 79

Бяззлучнікавыя складаныя сказы: будова, значэнне, ужыванне 89

Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак: будова, значэнне, ужыванне 104

Сінтаксічныя канструкцыі з чужой мовай: будова, значэнне, ужыванне . . . 119

ПАДАГУЛЬНЕННЕ І СІСТЭМАТЫЗАЦЫЯ ВЫВУЧАНАГА ЗА ГОД . . . 136

Умоўныя скарачэнні 154

Спіс выкарыстанай літаратуры 155

Купить в Беларуси: http://belveter.by

Купить в Беларуси: http://belveter.by

5

Вучэбнае выданне

ЯЗЕРСКАЯ Святлана Анатольеўна
ЛАЎРЭЛЬ Яўген Мяфодзьевіч

ДЫДАКТЫЧНЫ МАТЭРЫЯЛ ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

9 клас

Дапаможнік для настаўнікаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання

Галоўны рэдактар *С. Я. Шумак*
Вядучы рэдактар *І. А. Даманчук*
Мастак А. *М. Рогава*
Мастак вокладкі *А. М. Рогава*
Камп'ютарная вёрстка *І. А. Даманчук*

Падпісана да друку з арыгінал-макета 05.08.2015. Фармат 60х84 1/16. Папера афсетная. Друк лічбавы.
Ум. друк. арк. 9,30. Ул.-выд. арк. 8,25. Тыраж 2513 экз. Заказ 472/5745250-1.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
Таварыства з абмежаванай адказнасцю «Выдавецкі Дом «Белы Вецер». Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворца, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/35 ад 16.01.2015. 247760, г. Мазыр, вул. Савецкая, 198/4. Тэл./факс (0236) 32-51-03, 32-51-22. Філіял: 220007, г. Мінск, вул. Валадзько, 30, оф. 417. Тэл. (017) 224-66-89, 298-50-26, 298-50-27. http://.belveter.by. E-mail: book@belveter.by

Купить в Беларуси: http://belveter.by